

УСВОЯВАНЕ НА СИТУАТИВНИТЕ ИЗРАЗИ В ТУРСКИЯ ЕЗИК В КОНТЕКСТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ТУРСКИ КАТО ЧУЖД ЕЗИК: МЕЖДУ ПРАГМАТИКАТА И КУЛТУРНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ

Харун Бекир

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Настоящото изследване разглежда ролята на ситуативните изрази в процеса на усвояване на турския език като чужд с акцент върху прагматичната и межкултурната компетентност на обучаемите. Целта е да се анализират възприятията, стратегиите и трудностите при употребата на тези културно и социално маркирани езикови единици, както и тяхното представяне в учебните материали. Чрез смесена методология – анкетиране, тест за разпознаване и употреба, дискурс анализ и анализ на шест водещи учебника – се установява, че макар обучаемите да разпознават някои често използвани изрази, те срещат затруднения в адекватната им употреба поради липса на културен контекст, интонационни насоки и социална ориентация. Резултатите показват, че ситуативните изрази често се преподават изолирано от автентичните ситуации, в които реално функционират, което ограничава развитието на прагматичната компетентност. Изследването подчертава необходимостта от по-систематично и контекстуализирано въвеждане на тези изрази чрез ролеви игри, културни сценарии и межкултурни сравнения като неотменна част от обучението по турски език.

Ключови думи: лингводидактология; ситуативни изрази; турски като чужд език; прагматична компетентност; межкултурна комуникация; културна осъзнатост; учебни материали; дискурс анализ

Увод

В съвременната лингводидактология особено място заема прагматичната компетентност – способността на обучаемия да използва езика адекватно спрямо конкретната комуникативна ситуация, социален контекст и културни очаквания. В този контекст ситуативните изрази – устойчиви, социално маркирани и контекстуално обвързани единици – са съществен елемент от

успешната устна комуникация. Това включва поздравя, благодарности, извинения, покани, пожелания, реакции на радост или съчувствие – изрази, които създават, поддържат или прекъсват социални връзки. Както отбелязва Хаус (House 1996, р. 234), „прагматичната компетентност е не просто компонент на езиковата, а в основата на комуникативната компетентност като цяло“.

Въпреки централната роля на ситуативните изрази в междуличностното общуване тяхното усвояване при изучаването на турски като чужд език остава до голяма степен недостатъчно изследвано. Често обучението е фокусирано върху граматиката и лексиката, докато формулните, „готови“ изрази, носещи социокултурен заряд, са маргинализирани. Това несъответствие е проблематично, тъй като, както подчертава Каспър (Kasper 1997, р. 1), „недостатъчната прагматична компетентност е основна причина за межкултурни недоразумения, дори когато граматиката е овладяна отлично“.

Изрази като „Geçmiş olsun“ (учтива и съчувствена фраза, която се използва, когато някой е болен, претърпял инцидент или е преживял нещо неприятно – с пожелание всичко лошо да остане зад гърба му), „Eline sağlık“ (използван най-често като похвала и благодарност към някого, който е сготвил нещо вкусно), „Kolay gelsin“ (като учтива и окуражаваща фраза към човек, който работи в момента), „Buyurun“ (като учтива форма при канене, предлагане, обслужване или привличане на внимание в различни социални ситуации) или „Gözün aydın“ (за да се поздравя някого по повод щастливо събитие или добра новина, особено когато е чакана с нетърпение, например раждане на дете, завръщане на близък, оздравяване) изпълняват функции отвъд лексикалното значение – те са културно кодирани маркери на учтивост, емпатия, съпричастност или социална йерархия. Според Норик (Norrick 2007, р. 290) „формулните изрази представляват репертоар от културно обусловени отговори, чрез които говорещите се включват в социалната реалност и изразяват принадлежност към дадена езикова общност“. Именно тази функция прави ситуативните изрази особено чувствителни към културни несъответствия и трудни за овладяване от неродни говорещи.

Целта на настоящата статия е да се изследва как чуждоезиковите обучаеми възприемат, усвояват и използват ситуативни изрази в турския език, какви трудности срещат в този процес и какво е мястото на тези единици в учебните материали. Изследването се опира на прагматичната и межкултурната парадигма в преподаването на чужд език и се стреми да предложи дидактически насоки за по-ефективното интегриране на ситуативните изрази в езиковото обучение.

1. Теоретична рамка

1.1. Понятието „ситуативен израз“ – определение и класификация

Ситуативните изрази представляват културно обусловени езикови единици, които се използват в конкретни комуникативни обстоятелства с цел изра-

звяване на социално приети емоции, отношения и реакции. Те се разглеждат в рамките на теорията на речевите актове, според която езиковата комуникация е не просто обмен на думи, а извършване на социални действия чрез езика. За разлика от клишетата и шаблоните, които често се възприемат с негативна конотация като признак на баналност или стереотипност, ситуативните изрази запазват своята комуникативна стойност и могат да бъдат както устойчиви, така и адаптивни спрямо контекста. Употребата на термина „ситуативен израз“ вместо „клише“ или „шаблон“ позволява по-неутрално и аналитично разглеждане на езиковите явления, като подчертава тяхната роля в ефективната и културно съобразена комуникация.

В настоящата статия под „ситуативен израз“ разбираме дума, устойчиво словосъчетание или кратко изказване, което се използва в конкретен контекст или ситуация, за да изрази социално прието отношение, емоция или реакция. Тези изрази често са културно обусловени и носят значението, което е разпознаваемо и разбираемо за носителите на даден език. Ситуативните изрази могат да бъдат поздравии, пожелания, изрази на съболезнования, благодарност или други социално регулирани комуникационни формули. Ситуативните изрази често са стереотипизирани и имат фиксиран характер, но могат да се адаптират в зависимост от контекста и културните норми.

Ситуативните изрази представляват устойчиви езикови единици, които се използват в конкретни социални ситуации и изпълняват предимно прагматична и ритуална функция. Те включват поздравии („Merhaba“, „Selam“), пожелания („İyi şanslar“, „Çok yaşa“, „Başarılar“), съболезнования („Geçmiş olsun“, „Başınız sağ olsun“), благодарности („Teşekkür ederim“), покани („Buyurun“) и др. Тези изрази не могат да бъдат интерпретирани само на лексикално равнище, тъй като значението им зависи от комуникативния контекст и социалната ситуация (Coulmas 1981, р. 2). Те се характеризират със стабилност по форма, културна обвързаност и висока честота в ежедневното общуване.

По своята природа ситуативните изрази са формулни, т.е. готови езикови структури, които се активират в конкретни ситуации. Както подчертава Коулмас (Coulmas 1981, р. 2), те са „конвенционализирани словесни изрази, чиято форма и употреба се предопределят от социалните правила, а не от езиковата изобретателност на говорещия“. Подобни структури могат да се разглеждат и като част от по-широката категория на речевите актове (speech acts), по-точно в контекста на рутинните актове (Austin 1962; Searle 1969).

1.2. Ситуативните изрази и прагматичната компетентност

Усвояването на ситуативните изрази е неразривно свързано с развитието на прагматичната компетентност, която според Бакман (Bachman 1990, р. 89) включва „способността на говорещия да използва езиковите средства, съобразявайки се с контекста и социалните норми“. При липса на такава компетентност, говорещият рискува да предизвика погрешно

тълкуване или социална неадекватност дори при граматически коректно изказване.

Особено в чуждоезиков контекст, както отбелязва Томас (Thomas 1983, p. 91), е важно да се прави разлика между прагматическа (pragmalinguistic) и социо-прагматична (sociopragmatic) компетентност. Първата се отнася до владенето на езиковите средства за реализация на речеви актове, а втората – до разбирането на социално приемливите норми на употреба. Ситуативните изрази попадат именно в тази втора категория, тъй като тяхната употреба е тясно свързана с културно обусловените очаквания и социалната етикетност.

1.3. Междукултурна комуникация и културна специфика на ситуативните изрази

Ситуативните изрази не са универсални по форма, честота или употреба. Това ги прави особено чувствителни към междукултурни интерференции, тъй като чуждоезиковите обучаеми често прехвърлят речеви стратегии от родния си език, без да отчитат културните различия (Kecskes 2014, p. 43). Така например използването на израза „Geçmiş olsun“ (който се използва, за да се изрази съчувствие или пожелание за бързо възстановяване след болест, инцидент или неприятна случка) в ситуации, които в българския език не изискват специална реакция или се възприемат като лични и деликатни, може да звучи натрапчиво или формално. От друга страна, липсата на употреба на изрази като „Kolay gelsin“ или „Afiyet olsun“ – последният се използва, за да се пожелае приятен апетит или да се изрази учтивост при предлагане на храна, – в ежедневни ситуации често се възприема от носителите на турски език като знак за липса на културна чувствителност или дори на учтивост. Изразът „Kolay gelsin“ представлява типичен пример за ситуативна формула, която няма пряк еквивалент в българския език, но е дълбоко интегрирана в турската езикова и културна практика. Той се използва, когато говорещият желае да изрази уважение и съпричастност към труда на друг – например към продавач, чистач или колега, който е зает с някаква дейност. Употребата на „Kolay gelsin“ не е просто поздрав, а социален акт на признателност и добронамереност, чрез който се поддържат позитивни междуличностни отношения. Липсата на подобна формула в комуникацията с носители на турски език може да бъде възприета като студеност или дори като проява на невъзпитаност, особено в неформални и ежедневни контексти.

Културната специфика на формулните изрази се проявява не само във формата и употребата, но и в социалната йерархия, възрастовите различия, професионалния и регионалният контекст. Както подчертава Шарифиан (Sharifian 2017, p. 9), езиковите формули не просто обслужват комуникацията, а отразяват „културно моделираното световъзприятие на носителите на езика“.

Следното представяне в табличен вид илюстрира основните типове ситуативни изрази в турския език, класифицирани според тяхната комуникативна

функция, приблизителен български еквивалент и характерния социален контекст на употреба.

Таблица 1. Типология на ситуативните изрази в турския език според функциите им в комуникацията

Функция	Примери на турски	Приблизителен български еквивалент	Социален контекст
Поздравяване	Merhaba, Selam, İyi günler, Günaydın	Здравей, Добър ден, добро утро	Всекидневен / формален и неформален
Разделяне	Hoşça kal, Güle güle, Görüşürüz	Довиждане, До скоро	При напускане, разделя
Благодарност	Teşekkür ederim, Sağ olun	Благодаря, Благодарности	Учтивост, формален и неформален контекст
Извинение	Özür dilerim, Affedersiniz	Извинявай, Извинете	При грешка, социална неловкост
Съболезнавания	Başınız sağ olsun, Allah rahmet eylesin	Моите съболезнавания, Бог да го прости	При смърт, траур
Пожелания	Kolay gelsin, Afiyet olsun, Hayırlı olsun	Лека работа, Добър апетит, Да е честито	Устна етика, професионален и битов контекст
Радост/утеха	Gözün aydın, Geçmiş olsun, Üzülmeye	Радвам се за теб, Да мине леко, Не тъгувай	Лични/семейни ситуации
Приканване, покана	Buyurun, Geçin lütfen	Заповядайте, Моля, влезте	Формално/неформално, домакински ситуации
Поздравления, хвалебствия	Tebrik ederim, Eline sağlık	Честито, Браво, Браво на ръцете ти	При успех, подарък, храна и др.

2. Методология на изследването

2.1. Цел и изследователски въпроси

Настоящото изследване има за цел да анализира степента, до която чуждоезиковите обучаеми възприемат, разпознават и употребяват ситуативни изрази в турския език, както и да идентифицира основните трудности, които възникват в процеса на тяхното усвояване. Във фокуса на изследването попадат няколко ключови въпроса: доколко обучаемите разбират значението и комуникативната функция на ситуативните изрази, с какви конкретни трудности се сблъскват при тяхната употреба в реални речеви ситуации и до каква степен учебните материали по турски като чужд език включват такива изрази, както и в какъв контекст и с каква степен на културна и прагматична осмисленост те са представени.

2.2. Целева група

Изследването е проведено сред 48 обучаеми по турски език като чужд на нива A2 – B2, записани в следните специалности към Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“: „Български език и турски език“, „Приложна лингвистика“ (английски език с втори чужд език – турски), „Лингвистика с бизнес администрация“ (английски език с втори чужд език – турски) и „Балканистика“. Участниците са на възраст между 19 и 30 години, с български като роден език и без продължителен престой в Турция.

2.3. Инструменти за събиране на данни

За изследването са използвани смесени методи – количествени и качествени – за постигане на задълбочена и надеждна интерпретация чрез анкетен въпросник, тест, качествен дискурс анализ и анализ на учебници. Анкетният въпросник съдържа 20 затворени и 4 отворени въпроса, разпределени в три тематични блока – познаване и разпознаване на ситуативни изрази, самооценка на употребата им и прагматично разбиране чрез симуирани комуникативни ситуации. Тестът включва три компонента – избор на подходящ израз измежду четири възможности, попълване на пропуснати реплики в кратки диалози и самостоятелен избор на израз в конкретен социален контекст. Качественият анализ е извършен върху 15 студентски диалога и симулации на ежедневни теми като болест, празници, ресторант и др. Анализът на шест учебника по турски език за чужденци на нива от A1 до B2 разглежда броя на ситуативните изрази, контекстуализацията им и предоставената прагматична информация.

2.4. Подход на анализ

Количествените данни от анкетата и теста са обработени с помощта на дескриптивна статистика, като са отчетени честоти, средни стойности и стандартни отклонения. Качествените данни от дискурс анализа са кодирани чрез тематичен анализ по Браун и Кларк (2006) с цел открояване на повтарящи се стратегии и затруднения. Анализът на учебниците се базира на контент анализ, адаптиран от методиката на Крипендорф (Krippendorff 2013).

3. Анализ на резултатите

3.1. Представяне и прагматичен анализ на ситуативни изрази в учебни ресурси

Настоящият раздел представя резултатите от анализа на шест широко използвани учебника по турски език като чужд за нива A1 – B2. Целта е да се установят наличието, качеството на представяне и прагматичната стойност на ситуативните изрази в обучителните материали. Анализът се основава както на количествени данни (таблица 2), така и на качествено описание на контекстуализацията и прагматичната стойност на езиковите формули, включени в учебниците.

Таблица 2. Представяне на ситуативни изрази в шест учебника (A1 – B2)

Учебник	Брой ситуативни изрази	Контекстуализация	Прагматична бележка
Yedi İklim Türkçe (Yunus Emre Enstitüsü)	95	Висока – диалози, аудио, визуални контексти	Частична – понякога отбелязана интонация и ситуация
Türkçe Okuyorum (Dilmer)	48	Средна – предимно в кратки диалози	Липсва или минимална
Yabancı Dilim Türkçe (Dilmer)	60	Средна – включени диалози и упражнения	Частична – отбелязана целева употреба
İstanbul Türkçe Seti (İstanbul Üniversitesi)	110	Висока – в диалози, ролеви игри, аудио, визуални контексти	Да – често са включени обяснения кога и как се използват изразите
Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitim Seti	72	Средна – контекстуализирани чрез примери	Частична – обяснена социална насоченост
Yeni Hitit – Yabancılar İçin Türkçe (TÖMER)	125	Висока – богато контекстуализирани в сценарии	Да – систематично включени прагматични пояснения

Анализът на данните показва, че учебниците се различават както по броя на включените ситуативни изрази, така и по степента на контекстуализация и прагматичното им представяне. Най-висок резултат по всички показатели постигат Yeni Hitit и İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Seti, които предлагат богат набор от ситуативни изрази, вградени в реалистични комуникативни сценарии, диалози и ролеви игри. Прагматичната информация при тях е систематично въведена – обучаемите получават ясни указания за социалния статус на участниците, ситуацията на употреба и подходящата интонация.

Учебникът Yedi İklim Türkçe също предлага висока степен на контекстуализация чрез диалози и визуални материали, но прагматичните бележки не са напълно последователни – макар често да присъстват, не се задълбочават в интонационни и социални нюанси. От друга страна, Türkçe Okuyorum и Yabancı Dilim Türkçe, издадени от Dilmer, включват значително по-малко ситуативни изрази, като представянето им страда от недостатъчна контекстуализация и почти пълна липса на прагматична рамка. В тези ресурси акцентът е основно върху граматичното и лексикалното ниво на изразите, а обучаемите остават без насоки за социалната им употреба.

Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitim Seti заема междинна позиция. Изразите са интегрирани в разнообразни теми и реалистични сценарии – болест, пазаруване, официални визити, което допринася за добра степен на контекстуализация. Прагматичната информация, макар и не систематично обозначена, включва културни и социални бележки относно формалност и ситуация.

В заключение, анализът показва, че Yeni Hitit, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Seti и в известна степен Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitim Seti предлагат най-пълноценно представяне на ситуативните изрази – както от гледна точка на количество, така и по отношение на качествената им реализация в учебния процес. Това ги прави особено подходящи за развиване на прагматична компетентност у изучаващите турски език. Учебниците на Dilmer се нуждаят от сериозно обогатяване в тази насока, докато Yedi İklim Türkçe има потенциал за развитие чрез по-системно въвеждане на прагматични бележки.

3.2. Резултати от теста за разпознаване и употреба

Тестът (включващ 20 задачи), беше проведен с 48 обучаеми. Средният резултат е 65.2% верни отговори, като най-нисък е резултатът при задачи, изискващи прагматичен избор в реална ситуация.

Таблица 3. Среден брой верни отговори по тип задача

Тип задача	Макс. т.	Среден резултат	Процент правилност
Избор на подходящ израз за дадена ситуация	10	6.1	61%
Допълване на липсващ израз в диалог	5	3.5	70%
Откриване на грешен израз (антипрагматичен)	5	3.8	76%

Извод: обучаемите по-лесно разпознават ситуативни изрази в контекста, но се затрудняват да ги използват спонтанно, особено когато ситуацията е културно натоварена или предполага нюанси на учтивост.

3.3. Анкетни резултати – възприятия и стратегии

Анкетното проучване, проведено сред 48 обучаеми, има за цел да изследва възприятията, честотата на употреба и нагласите спрямо ситуативните изрази в турския език като чужд. В таблицата по-долу са обобщени отговорите на избрани въпроси, свързани с разпознаваемостта на конкретни изрази, честотата на употребата им в реални разговори, притесненията от неестествено звучащо, както и потребността от повече упражнения и примери в учебните материали. Данните предоставят важен поглед към стратегиите и трудностите, с които се сблъскват изучаващите при усвояването на културно обвързаните езикови формули.

Таблица 4. Отговори на избрани анкетни въпроси (n=48)

Въпрос	Да	Не	Не съм сигурен/а
Знаеш ли какво означава „Kolay gelsin“?	62.5%	20.8%	16.7%
Използваш ли често ситуативни изрази в разговор?	43.7%	31.2%	25.1%
Страхуваш ли се, че може да прозвучиш неестествено при употребата?	54.2%	22.9%	22.9%
Би ли искал/а повече примери и упражнения с такива изрази в учебника?	89.6%	4.2%	6.2%

Извод: повечето обучаеми осъзнават значението на ситуативните изрази, но посочват несигурност при употребата им – поради страх от грешка, липса на културна яснота и недостатъчна практика.

3.5. Дискурс анализ: употреба, стратегии и типични грешки

Настоящият качествен дискурс анализ има за цел да изследва начина, по който студентите използват ситуативни изрази и комуникативни стратегии в рамките на ежедневни теми, симулирани чрез диалози и ролеви игри. Анализът е насочен към идентифициране на езиковите и социокултурните механизми, чрез които обучаемите изразяват намерения, емоции и социални отношения, както и към оценка на тяхната способност за адаптация към различни комуникативни контексти.

В изследването са включени петнадесет студентски диалога и устни симулации (role-play), представящи типични социални ситуации като боледуване, гостуване, празнични поводи, посещение в ресторант и явяване на изпит. Анализът обхваща както вербални, така и невербални елементи на комуникацията – интонация, жестове и мимики, като се стреми към цялостна картина на речевото поведение на участниците в културно маркирани ситуации. Методологичната рамка е изградена върху контекстуален и прагматичен анализ на речевите актове, в които ситуативните изрази изпълняват комуникативно и социално значими функции.

Сценариите са съобразени с автентични ситуации, в които употребата на формулни (ситуативни) изрази е културно очаквана. Например в контекста на гостуване се симулират разговори, включващи учтиви фрази при посрещане, предлагане на напитки или храна, с характерни изрази като „Afiyet olsun“ („Приятен апетит“). Празничните поводи предоставят възможност за обмен на поздравления и благопожелания, свързани с традиционни или универсални празници като Рамазан и Курбан байрам, Коледа или Нова година, където се използват изрази като „Mutlu yıllar“ („Честита Нова година“), „Nice nice yıllara“ („за много годни“), „Bayramınız kutlu olsun“ („Честит празник“) и др. В ситуации, разигравщи ресторантска обстановка, обучаемите практикуват фрази, свързани с поръчка на храна и изразяване на благодарност или незаинтересованост, отново включвайки изрази като „Afiyet olsun“. При обсъждане на изпити и

академични предизвикателства се използват формули за подкрепа и пожелания за успех, например „Başarılar dilerim“ („Желая ти успех“), както и реакции на радост след успешно представяне. Всички тези ситуации са подбрани така, че да отразяват културно обусловената употреба на формулни (ситуативни) изрази и да поставят обучаемите в реалистични комуникативни условия.

Анализът на диалозите разкрива както успешни стратегии, така и повтарящи се затруднения. При официални комуникативни ситуации, например при среща с преподавател, често се наблюдава употреба на неуместно неутрални или твърде неформални изрази – като „Selam“ вместо очакваното „Merhaba“, или пропуск на учтиви конструкции от типа „Buyurun“. В емоционално натоварени ситуации – болест, съболезнования или радостни поводи – обучаемите нерядко не използват културно очаквани формули като „Kolay gelsin“ или „Geçmiş olsun“, което затруднява постигането на прагматична уместност.

Сред най-честите грешки се открояват буквалните преводи от родния език на студентите, водещи до неестествено звучене или културна неадекватност. Такива изрази не нарушават граматичните правила, но не съответстват на социокултурните очаквания на носителите на езика. Именно това подчертава и наблюдението на Томас (Thomas 1983), че прагматичната грешка е не толкова езикова, колкото културно-социална по своята същност.

В обобщение, дискурс анализът потвърждава значението на ситуативните изрази като носители на социален смисъл в междуличностната комуникация. Той разкрива необходимостта от целенасочено обучение, което не само представя ситуативни (формулирани) изрази, но и ги вгражда в контексти, в които обучаемите осъзнават кога, към кого и с какъв тон следва да бъдат използвани.

4. Дискусия и интерпретация на резултатите

Резултатите от изследването потвърждават хипотезата, че усвояването на ситуативни изрази в турския език като чужд изисква не само лингвистични знания, но и културно-прагматично съзнание. Обучаемите показват частична формална компетентност, т.е. разпознават някои често употребявани изрази, но изпитват сериозни затруднения в контекстуалната и социално адекватна употреба. Това съответства на разграничението, направено от Томас (Thomas 1983), между *прагмалингвистична* и *социопрагматична* компетентност, като последната очевидно остава по-слабо развита.

Една от основните причини за това се крие в дефицитите на учебните материали – както показва анализът на шест водещи учебника, ситуативните изрази често се представят изолирано, без информация за културната мотивация, интонацията, ролевата йерархия или невербалните елементи, които ги съпътстват. Според Коулмас (Coulmas 1981, р. 3) формулните (ситуативните) изрази изпълняват социално-когнитивна функция и са част от „ритуалите на езика“, чието значение не може да бъде напълно разбрано извън социалния контекст.

Второ, резултатите от анкетата и дискурс анализа показват, че емоционално натоварените ситуации (например изразяване на съболезнования, съпричастност или възторг) представляват най-слабо усвоената зона. Това потвърждава тезата на Шарибян (Sharifian 2017), че формулните структури са пряко свързани с културните концептуализации на емоции, учтивост и междуличностни отношения – концепции, които невинаги имат директни еквиваленти в родния език на обучаемите.

Трето, често наблюдаваните стратегии за справяне – например буквален превод от български или избягване на ситуативна формула – демонстрират, че липсата на увереност в културната уместност води до прагматично „мълчание“ или избор на по-общ и безопасни изрази. Това съответства на наблюдението на Каспър (Kasper 1997), че обучаемите избягват речеви действия, които изискват по-висока прагматична прецизност, когато не разполагат с необходимата културна информация.

Накрая, почти всички участници изразиха желание за повече упражнения, диалози и пояснения, свързани със ситуативните изрази – факт, който трябва да бъде отчетен при изграждането на учебни програми и дидактически материали. Включването на ролеви игри, автентични видео материали, културни сценарии и межкултурно сравнение (напр. между турските и българските формули за поздрав, благодарност, съчувствие и т.н.) би способствало за по-дълбоко осмисляне и по-уверено прилагане на тези изрази.

5. Заключение и препоръки

Настоящото изследване потвърждава, че ситуативните изрази играят ключова роля за развитието на прагматичната и межкултурната компетентност в контекста на обучението по турски като чужд език. Макар че обучаемите демонстрират известно разпознаване на най-разпространените формули, тяхната реална употреба в комуникативни ситуации остава ограничена, често неточна и културно неадекватна. Тези затруднения се коренят както в недостатъчната експлицитна работа със ситуативни (формулни) изрази в учебния процес, така и в липсата на достатъчна културна осъзнатост относно функциите и употребата им. Анализът на учебните материали показва, че ситуативните изрази се включват фрагментарно и обикновено са представени изолирано от контекста на тяхната действителна социална употреба. Това значително затруднява обучаемите в изграждането на функционална и автентична езикова компетентност, способна да отговори на изискванията на реалната комуникация.

В този смисъл се очертава остра необходимост от интегриране на ситуативни изрази в учебните програми и учебниците по начин, който ги поставя в автентични социални контексти, чрез диалози, симулации, ролеви игри и културни сценарии. Такива изрази не следва да бъдат преподавани само като

лексикални единици, а като социални действия с определена функция, интонация и невербален съпровод. Обогащаването на учебния процес с информация за контекста, в който тези изрази са уместни, както и за социалните роли на участниците в комуникацията, би подпомогнало изграждането на по-задълбочено прагматично разбиране.

Наред с това е важно обучението да насърчава межкултурна осъзнатост у обучаемите чрез сравнение на езиковите ритуали и ситуативни формули в турския и родния им език. Такъв подход би могъл да намали културния шок, да преодолее интерференцията и да засили увереността при употреба на турски език в реални ситуации. Осмислянето на това кога, към кого и с каква интонация се използват изрази като „Kolay gelsin“, „Başınız sağ olsun“ или „Eline sağlık“, е не само езикова, но и културна задача.

Не на последно място, настоящото изследване повдига въпроса за ролята на прагматичната компетентност в процеса на езиково оценяване. Отчитането на социалната уместност, интонационната коректност и културната чувствителност при употребата на ситуативни (формулирани) изрази трябва да бъде съществен компонент на езиковите тестове и устните изпити. Това ще създаде условия за по-цялостна оценка на комуникативната компетентност на обучаемите.

В заключение, може да се каже, че ситуативните изрази не са второстепенен елемент в чуждоезиковото обучение, а напротив – те са своеобразен маркер за принадлежност към дадена езикова и културна общност. Затова усилията за тяхното преподаване трябва да обединяват езиковедски, културологичен и дидактически подход. Само така може да се постигне реална комуникативна адекватност и да се осигури пълноценно межкултурно разбиране. В бъдещи изследвания може да се разгледа как обучаемите възприемат и използват ситуативни изрази в писмена комуникация, в дигитални платформи или при директно общуване с носители на езика, както и да се направят паралели между различни родни езици и турския език с оглед на културната специфика на речевите формули.

Финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект ДУЕКОС BG-RRP-2.004-0001-C01 (ДУЕКОС D24-FIF-005).

Funding

This study is financed by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project DUECOS BG-RRP-2.004-0001-C01 (DUECOS D24-FIF-005).

REFERENCES

- AUSTIN, J. L., 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- BACHMAN, L. F., 1990. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
- BRAUN, V. & CLARKE, V., 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, vol. 3, no. 2, pp. 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- COULMAS, F., 1981. Introduction: The concept of routine formulae. In: COULMAS, F. (ed.), *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague: Mouton, pp. 1–17.
- HOUSE, J., 1996. Developing pragmatic fluency in English as a foreign language: Routines and metapragmatic awareness. *Studies in Second Language Acquisition*, vol. 18, no. 2, pp. 225–252.
- KASPER, G., 1997. Can pragmatic competence be taught? *NetWork*, no. 6. University of Hawai'i at Mānoa, Second Language Teaching & Curriculum Center. Available at: <https://www.hawaii.edu/sltcc/files/networks/NW06.pdf>
- KECSKES, I., 2014. *Intercultural Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- KRIPPENDORFF, K., 2013. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- NORRICK, N. R., 2007. Functions of formulaic language: An interactional perspective. In: SCHMITT, E. (ed.), *Formulaic Language: Acquisition and Production*. Amsterdam: Benjamins, pp. 287–300.
- SEARLE, J. R., 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SHARIFIAN, F., 2017. *Cultural Linguistics: Cultural Conceptualisations and Language*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- THOMAS, J., 1983. Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics*, vol. 4, no. 2, pp. 91–112.

Turkish language teaching sets

- ANKARA ÜNİVERSİTESİ TÖMER, 2012. *Yeni Hitit – Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı (A1 – C1)*. Ankara: Ankara Üniversitesi TÖMER Yayınları.
- DİLMER DİL ÖĞRETİM MERKEZİ, 2012. *Türkçe Okuyorum – Yabancılar İçin Türkçe Okuma Serisi (A1 – C1)*. İstanbul: Dilmer Yayınları.
- DİLMER DİL ÖĞRETİM MERKEZİ, 2012. *Yabancı Dilim Türkçe – Ders Kitabı (A1 – B2)*. İstanbul: Dilmer Yayınları.

- GAZİ ÜNİVERSİTESİ TÖMER, 2006. *Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitim Seti (A1 – C1)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ DİL MERKEZİ, 2012. *İstanbul – Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Seti (A1 – C1)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ, 2017. *Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti (A1 – C1)*. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.

ACQUISITION OF SITUATIONAL EXPRESSIONS IN TURKISH IN THE CONTEXT OF TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: BETWEEN PRAGMATICS AND CULTURAL COMPETENCE

Abstract. This study examines the role of situational expressions in the process of acquiring Turkish as a foreign language, with a focus on the pragmatic and intercultural competence of learners. The aim is to analyze learners' perceptions, strategies, and difficulties in using these culturally and socially marked linguistic units, as well as how they are presented in instructional materials. Using a mixed methodology – which includes surveys, recognition and usage tests, discourse analysis, and an analysis of six leading textbooks – it is established that although learners can recognize some frequently used expressions, they face challenges in their appropriate use due to a lack of cultural context, intonational cues, and social orientation. The results indicate that situational expressions are often taught in isolation from the authentic contexts in which they actually function, which limits the development of pragmatic competence. The study emphasizes the need for a more systematic and contextualized introduction of these expressions through role-playing, cultural scenarios, and intercultural comparisons as an integral part of Turkish language instruction.

Keywords: linguodidactology; situational expressions; Turkish as a foreign language; pragmatic competence; intercultural communication; cultural awareness; teaching materials; discourse analysis

✉ **Dr. Harun Bekir, Assoc. Prof.**
ORCID iD 0000-0002-2340-939X
WoS ResearchID: MYS-5932-2025.
Paisii Hilendarski University of Plovdiv
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: h_bekir@uni-plovdiv.bg